

АСПЕКТИ СТАТИСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Чала Т.Г., к.е.н., доцент

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

Дана стаття присвячена проблемі окремого відображення туризму в системі національних рахунків із застосуванням системи "Сателітних рахунків у туризмі". Це сприятиме переосмисленню вкладу туризму в національну економіку України як джерела значних і стабільних надходжень до державного та місцевих бюджетів, розвитку суміжних видів економічної діяльності в регіонах з високим рівнем туристичного потенціалу, а також прискорить інтеграцію України в світовий та європейський простір.

Ключові слова: система національних рахунків, туристичний потенціал, економічна роль туризму, сателітні рахунки туризму.

Останні роки видались дуже важкими для сфери подорожей і туризму. В умовах існуючої нині політичної напруженості та стихійних лих туристичній індустрії довелося зіткнутися ще й з економічною кризою та пандемією грипу. Так, кількість в'їзних (іноземних) туристів, обслугованих ліцензіатами протягом 2009 р. становила 913,6 тис. осіб, що менше на 24 % або на 90,5 тис. осіб у порівнянні з 2008 р. [1]. Однак, не зважаючи на нинішні труднощі, туристична діяльність забезпечує значний потенціал для економічного зростання й розвитку на міжнародному рівні, особливо для країн, що розвиваються. Саме цим визначається актуальність проведення дослідження для забезпечення гармонізації національної методології статистики туризму з міжнародною й обґрунтування необхідності окремого виділення туристичної діяльності в системі національних рахунків України.

Дослідженням цієї теми займалися такі вчені та експерти, як: Г. Алхерт, А. Блейк, Р. Дербері, Д. Дезайл, Р. Шукла, С. Мейс, Д. Лапьер, Д. Хейз, Н. Хиршап, Б. Бур, М. Сінклер, Г. Сагуйарто, С. Пао та ін.. Однак, питання механізму визначення та оцінки вкладу туризму в національну економіку України й досі не достатньо глибоко досліджені й залишаються актуальними для подальшого вивчення.

Перш за все відзначимо, що за визначенням Державної туристичної адміністрації та Державного комітету статистики України під поняттями "туризм", "туристське споживання" та "туристична індустрія" розуміється наступне.

Туризм – це діяльність осіб, які здійснюють поїздки і перебувають у місцях, що знаходяться за межами їх звичайного середовища на термін від 24 годин до одного року, з будь-якою метою, але без здійснення діяльності, що оплачується з джерел, які знаходяться у місці відвідання [2].

Туристське споживання – це споживання товарів та послуг для задоволення потреб туристів. У грошовому вимірі це вартість сукупності товарів та послуг, що споживаються туристами (відвідувачами) для задоволення туристських потреб. Туристське споживання, таким чином, співпадає з концепцією "кінцевого споживання" у системі національних рахунків [2].

Туристична індустрія – сукупність різних суб'єктів підприємницької діяльності, основна виробнича діяльність яких пов'язана з наданням послуг, виробництвом та реалізацією товарів для задоволення потреб туристів [2].

Оцінка економічної ефективності та соціальної важливості розвитку туризму здійснюється у відповідних сукупних базових показниках, визначених та розрахованих спеціально, оскільки туризм не визначений як окремий вид економічної діяльності у міжнародному класифікаторі видів економічної діяльності та національному Класифікаторі видів економічної діяльності (ДК 009:2005).

Туризм безпосередньо або опосередковано, через туристське споживання, здійснює стимулюючий вплив на розвиток таких видів економічної діяльності, як транспорт, готелі та ресторани, роздрібна торгівля, харчова промисловість, будівництво, зв'язок, страхування, фінансове посередництво, діяльність у сфері відпочинку і розваг, культури та спорту тощо;

стимулює пожвавлення місцевої економіки та створення додаткових постійних та сезонних робочих місць. Туристське споживання активно підтримує існування та розвиток народних ремесел, національної культурної спадщини.

Однак, кризові явища в світовій економіці, що спостерігаються з 2008 року, мали дуже важкі наслідки для стану розвитку туризму в Україні. Про це, в перше чергу, свідчать статистичні дані щодо кількості туристів на території нашої країни в останні роки (рис. 1). Саме ці показники є основними індикаторами стану ринку туристичних послуг у країні та мають вагомий вплив на розвиток економіки в цілому.

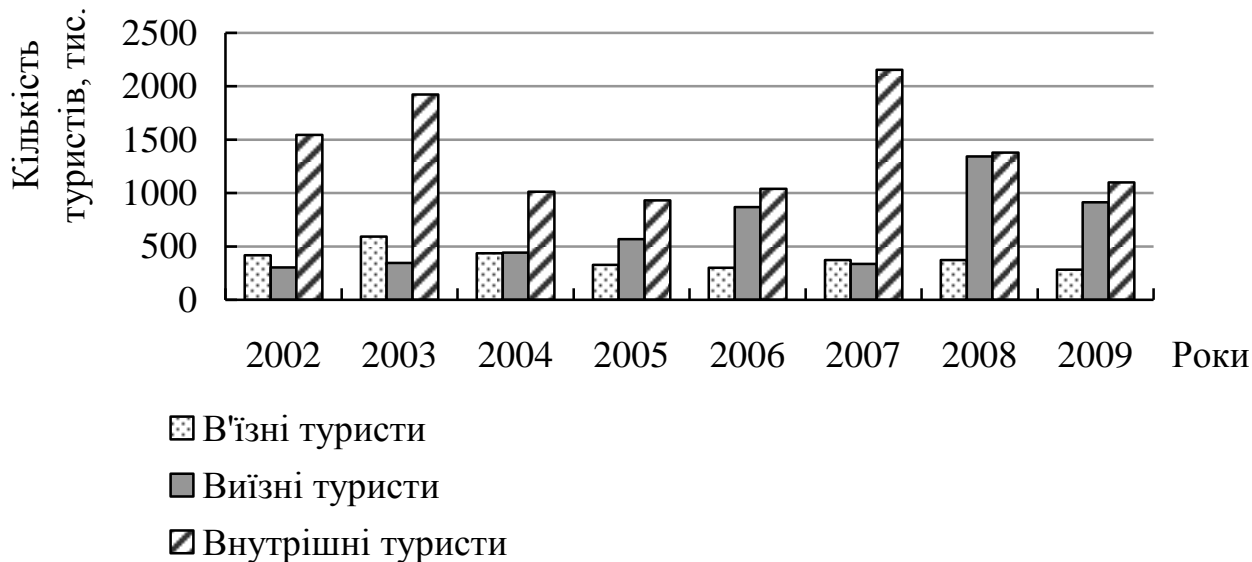

Рис. 1. Динаміка кількості туристів у розрізі видів туристичної діяльності в Україні в 2002-2009 рр.

Є два символи для позначення слова “криза” в китайській мові: один означає “небезпека”, а інший – “шанс” або “можливість”. “Місце, де живуть найбільші небезпеки – це те ж саме місце, де знаходяться найбільші можливості для зростання” [3]. Зважаючи на той факт, що метою людського життя є зростання й розвиток, необхідно повною мірою використати всі можливості, що надає криза.

Використовуючи “Панораму туризму 2020” – довгостроковий прогноз Всесвітньої туристичної організації та оцінку розвитку туризму за останні 25 років, починаючи з 1995 р. (в якості базового), а також прогнози на 2010 і 2020 рр., можна побудувати матрицю Бостон Консалтинг Груп (БКГ) для макрорегіонів світу й країн Європи. Глобальна територіальна структура ринку туристичних послуг розглядається за наявністю шести макрорегіонів: Європа, Америка, Африка, Східна Азія та Тихоокеанський басейн, Близький Схід, Південна Азія [4]. У цій структурі за матрицею БКГ Європа залишається потужним центром уваги споживачів туристського продукту, але належить до категорії “дійні корови”, тобто знаходиться в стані насиченості ринку (рис. 2). У 2010 р. темп росту ринку європейського регіону очікується від 1 до 3%, що відповідатиме 527 мільйонам туристів (52% туристського ринку в світі) [5].

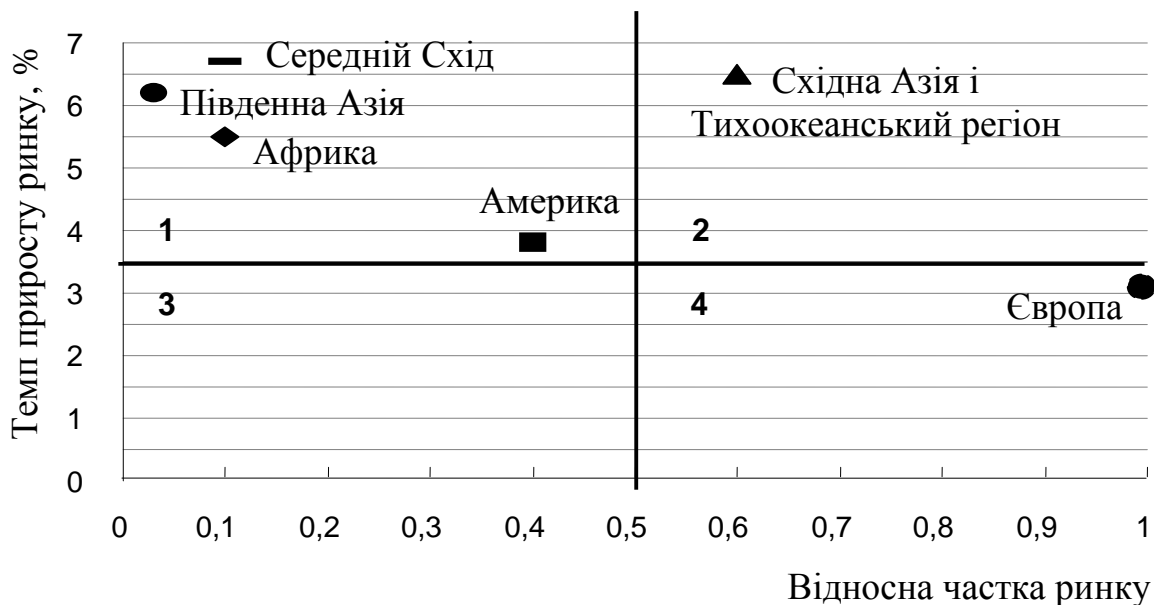

Рис. 2. Матриця Бостон Консалтинг Груп для макрорегіонів світу

На рис. 2 квадрант 1 відповідає категорії “знак питання”, 2 – “зірки”, 3 – “собаки”, 4 – “дійні корови” відповідно.

Цікавим представляється місце України в матричній зоні щодо європейського макрорегіону. Прогнозоване економічне зростання обсягів туристичної діяльності в Україні складе 4,50%, з часткою ринку – 3,89% [6]. Матриця БКГ позиціонування європейського туристського регіону показує, що більшість країн Західної Європи знаходяться в категорії “дійних корів”. Це країни з низьким інвестиційним ризиком, але повільно зростаючим туристським сектором, які мають великі фінансові ресурси – більші, ніж необхідно для підтримки власного туристського бізнесу. Україна визначає себе в матричній області – “знак питання” (або “проблемні діти”). Країни цієї категорії вимагають великого обсягу інвестицій і значної уваги держави до туристичної індустрії, роботу слід вести в напрямку збільшення інвестиційної привабливості для того, щоб мати перспективи переміщення до категорії “зірки”, як потенційна можливість. В іншому випадку, країна може потрапити в зону “собак”, що представляється загрозою для туристського сектору. Слід зауважити, що “знаки питання” є безпосередньо привабливими для “дійних корів”, що шукають нових ринків використання власних коштів. До того ж, “дійні корови” Європейського регіону зацікавлені в тому, щоб інвестиції залишалися в межах їхнього макрорегіону, підтримуючи статус Європи, як туристського лідера світу. Вихід туристських послуг України на ринок сприятиме забезпеченню європейського туристського регіону новими послугами й містами як відпочинку, так і відвідування.

Давня історія, природні та культурні багатства території України – це є вагомими перевагами, на які можна спиратися в розвитку індустрії подорожей і туризму. Тим не менше, визначений наявний туристський потенціал України надає їй 77 місце серед 133 країн світу, за наступними 14 параметрами туристської привабливості [7]:

- 1) політика держави в сфері туризму;
- 2) екологія;
- 3) здатність влади забезпечити безпеку;
- 4) здоров'я та гігієна;
- 5) пріоритетність туризму й подорожування;
- 6) інфраструктура повітряного транспорту;
- 7) інфраструктура наземного транспорту;
- 8) туристська інфраструктура;
- 9) інформаційні й комунікаційні технології;
- 10) цінова конкурентоспроможність, вартість відпочинку;
- 11) людські ресурси;
- 12) національні туристські сприйняття;
- 13) природні ресурси;
- 14) культурні ресурси.

Дана оцінка, що була проведена в межах Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) й наведена в “Доповіді про конкуренцію у сфері туризму і подорожей”, показує ряд перешкод, які заважають розвитку туризму в Україні. У їхньому числі:

- недооцінка туризму як пріоритетного напрямку розвитку економіки країни й тієї ролі, що він може в ній відігравати;
- неусвідомлення того факту, що туризм є сполученням різних видів економічної діяльності, що мають розглядатися як взаємопов’язаний єдиний комплекс, який здатен забезпечити підвищення туристської привабливості окремих регіонів та країни в цілому;
- неповне усвідомлення тих вимог, що пред’являє міжнародна спільнота до турпродукту в сучасних умовах.

На туризм припадає порівняно невелика частка української економіки як з точки зору його внеску в валовий внутрішній продукт (ВВП), так і в зайнятість населення. У 2008 р. частка туризму у ВВП склала 1,9%, з використанням 313 тис. робітників (на яких припадає лише 1,5% від загальної кількості) [8]. Ці цифри значно нижчі, ніж у багатьох інших країнах європейського регіону.

Масштаби туристичної діяльності як економічного й соціального явища за останні чверть століття істотно розширилися. Вимірювання економічної ролі туризму завжди було ускладнено тим, що туризм – це є “суміш” видів економічної діяльності. На відміну від таких видів економічної діяльності, як сільське господарство чи промисловість, туристські послуги не виділяються окремо в системі національних рахунків (СНР). Внаслідок цього відсутня систематизована інформація, що необхідна для проведення дієвої державної політики та здійснення ефективної підприємницької діяльності. Особливий дефіцит спостерігається в інформації про роль туризму в національній економіці різних країн світу, у зв’язку з чим відчувається гостра необхідність у достовірних даних щодо масштабів і значущості туризму.

Вагомість туризму для національної економіки є нечітко визначеною, оскільки в загальній кількості спожитих у певному періоді товарів та послуг (а також окремо за кожним видом економічної діяльності) неможливо виокремити ту їх частку, що припадає на споживання туристів (туристське споживання), тобто забезпечене лише завдяки туристичній діяльності й залежить від грошових витрат туриста [9]. Практично неможливо із загальної кількості продажів виділити частку товарів або послуг, придбаних туристами (наприклад, обсяг спожитих туристами продуктів харчування або послуг зв’язку). Негативний вплив цього явища визнавався роками багатьма країнами та міжнародними організаціями.

Комісія європейських співтовариств, Міжнародний валютний фонд, Організація економічного співробітництва та розвитку, Організація Об’єднаних Націй і Світовий банк спільно розробили систему “Сателітних рахунків туризму” (СРТ) на основі міжнародних стандартів. Методологічною базою для розробки СРТ країнами світу є документ “Сателітні рахунки туризму: рекомендована методологічна основа”. Рекомендації, що містяться в ньому, формують основу, яку країни можуть використовувати при побудові допоміжних рахунків туризму та яка в більш загальному плані дозволить підвищити рівень міжнародної порівнянності в статистиці туризму й слугуватиме виконання ряду інших поставлених цілей [10]. В Документі надаються рекомендації щодо побудови 10 таблиць, що є додатками до СНР країни, основою для аналізу, оцінки, прогнозування туризму як конкретної країни, так і світового туризму взагалі. Запропонований загальний набір таблиць СРТ можна поділити на 3 основні блоки, а саме [11]:

- 1) чотири таблиці присвячені туристському попиту (СРТ-1 – СРТ-4);
- 2) дві таблиці – туристській пропозиції (СРТ-5 і СРТ-7) і одна таблиця інтеграції попиту й пропозиції (СРТ-6);
- 3) три таблиці в якості додатків до першої і другої груп таблиць (СРТ-8 – СРТ-10).

В загальному вигляді з їхньою допомогою можна виміряти:

- внесок туризму в ВВП;
- місце туризму серед інших секторів економіки;
- кількість робочих місць у різних секторах економіки, ініційованих розвитком туризму;
- обсяги інвестицій в туризм;
- податкові надходження, генеровані туристською індустрією;

- туристське споживання;
- вплив туризму на платіжний баланс;
- людські ресурси, задіяні в індустрії туризму.

СРТ слугують великій кількості цілей, що є вкрай важливими для української туристичної індустрії. Серед основних з них можна виділити наступні:

- оцінка розмірів і економічного значення туризму;
- надання докладної інформації про туристське споживання;
- формування системи статистичних показників туризму;
- забезпечення надійних і достовірних даних, необхідних для здійснення ефективної державної політики й ефективних бізнес-операцій;
- розвиток наукових досліджень та інноваційних методологічних підходів;
- підвищення інформативності системи статистичних показників для оцінки ролі, що відіграє чи може відігравати туризм в економіці країни;
- забезпечення визнання пріоритетності туризму як одного з найбільш важливих секторів економіки;
- пред'явлення більшої довіри до статистики туризму, а також аналізу показників масштабу й значущості туризму;
- забезпечення багатого й усвідомленого бачення “індустрії туризму” та компонентів, що він включає;
- створення корисної практичної інформації для засобів масової інформації і потенційних інвесторів.

СРТ для Україні можуть стати:

- статистичним інструментом для прогнозування попиту та пропозиції в сфері туризму;
- основою для проведення оцінки впливу туризму на зайнятість і розробки регіональних СРТ;
- базою для розрахунку доданої вартості туризму, його цінності для інших видів економічної діяльності.

Важливим і дуже складним завданням в побудові СРТ є статистична оцінка зайнятості у сфері туризму. В цілому, характерні для туризму види діяльності відносно трудомісткі, тобто з розвитком туризму пов'язано багато сподівань у контексті впливу на зростання зайнятості та на збільшення особистих доходів населення країни. В ході реалізації проекту ТАСІС «Статистика-8» в Україні розроблена класифікація туристичних зон з точки зору їхньої привабливості; розроблена класифікація територій-басейнів з точки зору туристичної привабливості; створена база даних для аналізу і проведення необхідних розрахунків. Отримані результати в кінцевому підсумку дозволять сформуванню низку структурних показників для розподілу ключових індикаторів за всіма видами діяльності, безпосередньо пов'язаними з туризмом, що наблизить українську статистику до розробки СРТ [12].

Таким чином, аналізуючи майбутні перспективи туристської індустрії та потенціал розвитку туризму в Україні, використання СРТ може стати потужним інструментом, з одного боку, як засіб для інтеграції в європейську й світову спільноту, та, з іншого боку, як помічник на шляху до переосмислення внеску туризму в національну економіку у вигляді джерела значних і стабільних доходів до державного та місцевих бюджетів, розвитку суміжних видів економічної діяльності у регіонах України з високим туристичним потенціалом і, відповідно, сталого розвитку цих регіонів і країни загалом, а також покращенню іміджу України в світі.

Література:

1. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба туризму і курортів Міністерства культури і туризму України. – Офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://tourism.gov.ua>.
2. Наказ Державної туристичної адміністрації України, Державного комітету статистики України «Про затвердження Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності» від 12 листопада 2003 року № 142/394 [Електронний ресурс] / Законодавство України про культуру і туризм. – Офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.kultura.pl.ua/index.php?rozd=nzukt&nom=529>.
3. Сафонова Е.Е. Современное состояние и тенденции развития туризма / Е.Е. Сафонова // Экономика, политика, культура. – 2010. – № 3. – С. 115-127.
4. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг / О.О. Любіцева. – К.: Альтапрес, 2002. – 436 с.

5. Kester J. 2009 international tourism results and prospects for 2010 / J. Kester. – UNWTO World Tourism Barometer, 2010. – Volume 8, Issue 1. – 12 p.
6. Tourism Market Trends. – UNWTO Tourism 2020 Vision, 2004. – 56 p.
7. Blanke J. Global Competitiveness Report 2009-2010 / J. Blanke. – World Economic Forum, 2010. – 495 p.
8. Гордієнко С.Ю. Туристичний потенціал України як міжнародного туристичного центру / С.Ю. Гордієнко // Мандри, 2009. – № 2. – С. 2-3.
9. Парфенцева Н.О. Міжнародні статистичні класифікації в Україні: розвиток і впровадження: [монографія] / Н.О. Парфенцева. – К.: ВДП «Формат», 2009. – 600 с.
10. Blake A., Durbarry R., Sinclair M., Sugiyatro G. Modeling Tourism and Travel Using Tourism Satellite / A. Blake, R. Durbarry, M. Sinclair, G. Sugiyatro. – Publish Press, 2000. – 322 p.
11. Schmidt H.W. European Manual on Tourism Satellite Accounts / Hans Werner Schmidt. – EUROSTAT-Manual, 2008. – 139 p.
12. Осауленко О.Г. Національна статистична система: стратегічне планування, методологія та організація: [монографія] / О.Г. Осауленко. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. – 415 с.

Аннотация

АСПЕКТЫ СТАТИСТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

Чалая Т.Г., к.э.н., доцент

Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина

Данная статья посвящена проблеме отдельного отображения туризма в системе национальных счетов с применением системы "Сателлитных счетов в туризме". Это будет оказывать содействие переосмыслению вклада туризма в национальную экономику Украины как источника значительных и стабильных поступлений в государственный и местный бюджет, развитию сопредельных видов экономической деятельности в регионах с высоким уровнем туристского потенциала, а также ускорит интеграцию Украины в мировое и европейское пространство.

Ключевые слова: система национальных счетов, туристский потенциал, экономическая роль туризма, сателлитные счета туризма.

Summary

ASPECTS OF STATISTICAL MAINTENANCE OF MANAGEMENT OF DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE

Chala T.G., Ph.D., docent

V.N. Karazin Kharkiv National University

Given article is devoted to a problem of separate display of tourism in system of national accounts with application of system "Satellite accounts in tourism". It will assist reconsideration of the contribution of tourism in national economy of Ukraine as source of significant and stable receipts in the state and local budget, to development of adjacent kinds of economic activities in regions with a high level of tourist potential, and also will speed up integration of Ukraine into world and European space.

Key words: system of national accounts, tourist potential, an economic role of tourism, satellite accounts of tourism.

Поступила в редколлегию 13.10.2010 г.

© Чалая Т.Г., 2010 г.